

**ULUSLARARASI
NEHRİN PİRİ: KOYUNBABA SEMPOZYUMU
13 - 14 MAYIS 2016**

BİLDİRİLER KİTABI

Editör

Yrd. Doç. Dr. Zekeriya IŞIK

Editör Yardımcıları

Öğr. Gör. Ömer Faruk KARAKAŞ
Öğr. Gör. Eyyüp Ensari ŞAHİN
Öğr. Gör. Tuğba GÜLEN

Düzenleyenler

Hitit Üniversitesi
Osmancık Belediyesi
Osmancık İş Adamları Derneği

Çorum, 2016

Bu bildiri kitabının her hakkı saklıdır. Bu yayının tümü veya hiçbir bölümü önceden izin alınmaksızın çoğaltılamaz, basılıp yayınlanamaz, kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Bu yayında yer alan yazılarda öne sürülen görüşler yazarların kişisel görüşleridir; yazılar ile ilgili her türlü sorumluluk yazarlara aittir.

ISBN

978-605-5244-11-8

İsteme Adresi

Hitit Üniversitesi
Sosyal Bilimler MYO
Gazi Caddesi No : 99, P. K.:19169 Çorum
Telefon: 0364 2221555-56
sbmyo@hitit.edu.tr

İletişim

Yrd. Doç. Dr. Zekeriya IŞIK
zekeriyaisik@hitit.edu.tr

Grafik & Tasarım

Bir Medya
Yeniyol Mh. Gazi Sk. No: 9/13 Çorum
Tel: (+90-364) 225 66 64
www.birmedya.net

Baskı & Cilt

Salmat Basım Yayım Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.
Kültür Bakanlığı Sertifika No: 26062
Büyük Sanayi 1. Cadde 95/1, İskitler-Altındağ/Ankara
Telefon: (+90-312) 341 10 20
www.salmat.com.tr

Aralık, 2016

19. YÜZYILDA OSMANLI DEVLET- TEKKE İLİŞKİLERİ: OSMANCIK KOYUN BABA ÖRNEĞİ

Ahmet KOLBAŞI¹

Özet

Tekke ve zaviyeler Osmanlı devleti bünyesinde özellikle toplumsal alanda faaliyet gösteren resmi kurumlar niteliğindedir. Osmanlı devleti içinde hizmet veren bu kurumların devlet ile ilişkileri son derece önemli bir yere sahiptir. Belirli zamanlarda Sultanı iktidara taşıyan veya iktidarın meşruiyetini temin eden güç merkezi olarak işlev gördükleri bilinmektedir. Ayrıca toplumun hizmetine yönelik faaliyetleriyle yardımlaşma, dayanışma ve paylaşmanın öncülüğünü yapmışlardır. Bu çalışmada 19. yüzyılda Osmancık Koyun Baba Zaviyesi ve Osmanlı devleti ile ilişkileri Osmanlı arşiv vesikaları ışığında irdelenerek bu konuya bilimsel katkıda bulunmak hedeflenmiştir.

Anahtar Kavramlar: Koyun Baba Zaviyesi, Osmancık, 19. yüzyıl, Osmanlı

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE DERVISH LODGE AND OTTOMAN STATE IN THE 19TH CENTURY: THE CASE OF OSMANCIK KOYUN BABA

Abstract

The tekkes (dervish lodges) and zaviyes (central dervish lodges) were official institutions exercising activity especially in the society within the Ottoman state. The relations of those institutions rendering service in the Ottoman state with the state have a significant place. It is known that they served as a centre of power which helped the sultan to come into power or legitimized it. Also, they were the pioners of cooperation, solidarity and sharing through activities serving the society. In this study, it is aimed to make a scientific contribution to the relationship between the Ottoman state and Osmancık Koyun Baba Zaviye in the 19th century through examining Ottoman archive documents.

Key words: Koyun Baba Zaviye, Osmancık, 19th century, Ottoma

Giriş

XI-XIII. yüzyıllar boyunca Akdeniz civarı, Anadolu ve Balkanlar yönünde gelişen fetih ve iskân hareketleri yeni bir Türk coğrafyasının oluşmasına zemin hazırlarken İslam mutasavvıflarının Ahmet Yesevi ekolünden gelen kolları adeta bu hareketin manevi çimentosu vazifesini görmüşlerdir. Hacı Bektaşî Veli'den Koyun Baba'ya kadar devam eden bu hareketin son halkası sayılan Koyun Baba Osmanlı coğrafyasında önemli izler bırakmıştır.

¹ Prof. Dr . Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.
E-mail: akolbasi@hotmail.com

Koyun Baba, XV. yüzyılın ilk yarısında Horasan'dan Anadolu'ya gelmiş; Bursa'da bir süre kaldıktan sonra Osmancık'a yerleşmiş ve dönemin Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmet'le görüşmüş olduğu rivayet edilmektedir. 25 Muharrem 873/15 Ağustos 1468'de vefat etmiş; II. Bayezid kabri üzerine kâgir bir türbe yaptırmıştır. Osmancık dışındaki yedi yerde makam türbesinin bulunduğu tespit edilmiştir. (Küçükdağ - Değerli ve Şahin, 2015: 85)

Cahit Öztelli'ye göre; Koyun Baba, Ahmet Yesevi'nin Anadolu'ya gönderdiği derviş. Osmancık'ta türbesi vardır. Tekmen Köyünde mağara içinde evi vardır. Dağ yamaçlarında üç makamı vardır. Çocuğu olmayan kadınlara şifa verir. (Say, 2009: 157)

Anadolu'nun batı taraflarına yerleşen bu dervişler gazilerle birlikte memleket açmak fütuhat yapmakla meşgul buldukları gibi bir kısmı da o civarda köylere veya tamamen boş yerlere yerleşmişler oralarda müritleri ile beraber ziraat ve hayvan yetiştirmekle meşgul olmuşlardır. Onların tercihen boş topraklar üzerinde kurdukları zaviyeleri, bu suretle büyük kültür, imar ve din merkezleri haline gelmiştir. (Çıplak, 2001:11)

Bu çevrelerde tekke kurmanın, tasavvuf hayatı yaşamaktan çok, belli bir kamu hizmeti görmek amacını taşıdığı anlaşılıyor. Koyun Babanın Osmancık'a geliş sebebinin anlatıldığı menkıbede bu anlayışın yansıması daha da nettir. Gaipten gelen ses, Koyun Babaya "Bir kara kayalı keklik öter, kekik biter bir velayet yurdu vardır, yakınında esenlikle kalınabilecek yer yoktur. Varıp orada mekân tutasın, sofraya yayıp, gelen geçen Tanrı misafirini ağırlayasın" der. Bu ifadeler, Koyun Baba tekkesinin bir hizmetin gerçekleştirilmesi için kurulduğunu açıkça göstermektedir (Ay, 2008: 114). Bu maksatla Koyun Baba İstanbul-Bağdat yolu güzergâhında kavşak noktada bulunan Kızılırmak kıyısında, Osmancık'ta bir tekke kurmuş ve kendi adına faaliyet yürüten yol evlatları sayesinde asırlarca Kızılca Irmak'tan Tuna'ya kadar sofraya açmış olup kutlu hizmetini sürdürmüştür.

Koyun Baba adı onun toplulukları dolaştırdığı ve eğittiği hususlar yani marifetiyle ilgilidir. Bir şekilde Koyun Baba'nın kendisinin adı çoğu yerde kendi ifadesiyle Seyit Ali olarak aktarılmakta ve menakıpta da sıralama olarak aynı zamanda kullanılmaktadır. Fakat Seyit Alı adı şeklinde isminin anılmasına mukabil, bu isimlendirme karşısında kendisine yüklenen ya da yüklendiği görevleri itibarıyla Koyun Baba olarak anılmaktadır. (Taşgın, 2015, 123) Koyun Baba. bizatihi kendisi Hak yolunda canını vermeye hazır kişi ve yine onun uhdesinde bulunan kişiler de yani onun güttüğü kişiler de bu ideal uğruna hazır kişilerden oluşmaktadır. (Taşgın, 2015, 143)

Bazı zaviyelerde şeyh ailelerinin vakıftan bağımsız gelir kaynakları bulunmaktaydı. Örneğin, Hacı Bektaş şeyhlerinin Çorum yöresinde Karahisar-ı Demirli'deki şahsi mal ve mülküne rastladığımız gibi, Osmancık'taki Koyun Baba zaviyesinin vergiden muafiyetinden bahseden bir beratta şeyhin şahsi mülkünün vergisini de ödemediği açıkça vurgulanmaktaydı. Önemli zaviyelerin şeyhlerinin kendi derviş cemaatleri karşısındaki ağırlıkları da, bu tür gelir kaynakları sayesinde iyice güçlenmiş olmalıydı. Bektaşi tekkelerinin tasarrufu altındaki gelirlerin büyük bir bölümü, vakıf olarak kendilerine bırakılmıştı ve şeriatın ilgili hükümleri ile merkezi hükümetin denetimi altında bulunuyordu...Bu bürokratik denetim mekanizmasının bir kısmı şeyhülislamın elindeydi.(Faroqhi, 2003: 134)

Şehirlerde zaviyelerle birlikte hanların gördüğü işlevi, kırsal kesimde ve tali yollarda zaviyeler üstlenmişti. Zaviyelerde misafir edilen yolculara hizmet için dervişlerin yanında görevliler de bulunurdu. Zaviyede her zaman yemek pişirilir ve Tanrı misafirleri düşünülerek yemeğin fazla tutulmasına dikkat edilirdi. Yolcuların zaviyeye ne zaman uğrayacakları, tekkede nasıl davranacakları, ne tür hizmetler sunulacağı ve misafirlere nasıl davranılacağı konusunda zamanla belirli kurallar ve ritüeller oluşmuştu." Yolcuların karnının doyurulması, hamam hizmetlerinden yararlandırılması ve hayvanlarına bakılması en temel hizmetlerdi. (Ay, 2008: 135) Ebu Said'e göre, hankaha gelen fütühun (Tekke geliri) tamamının hankah için harcanması ve hankahın kapısının her zaman yolculara açık tutulması gerekir. Nişabur'u terk edip doğduğu yer olan Miyhene'ye giderken bile "Hankahın kapısını açık tutun. Orayı temiz ve çirasını yanar bulundurun. Gelen kimse rızkını da beraberinde getirir."tavsiyesinde bulunmuştur... Yolcular ve onların hankahta kalış şartları hakkında da Şeyh Ebu Said'in daha sonraki yılların sufileri tarafından da uygulanan şu görüşü ilginçtir: "Yolcu, Ebu Ali Sina da olsa hankah da misafir olarak üç günden fazla kalamaz. (Öztürk, 2001: 252)

Tekke ve zaviyelerin müdavimleri arasında tüccarlar önemli bir yer tutardı. Han veya kervansarayın bulunmadığı yerlerde zaviyeler onların uğrak yerleriydi...Kırsal kesimdeki zaviyelerden, özellikle yaylak kışlak arası göçlerinde aşiretler fazlaca yararlanırlardı. Bunlardan başka alışveriş için köy kent arası seyahat eden köylüler veya şehirliler, evliya türbesi ziyaretine gidenler, hac yolcuları, ilim tahsili amacıyla yolculuğa çıkan talebeler ve görev yerine giden devlet adamları tekkelerin sunduğu hizmetlerden yararlanan diğer yolcu gruplarını oluşturmaktaydı. Hizmet sadece yolcularla sınırlı değildi, zaviyeler çevre halkın gerektiğinde yardım için her an başvurabildikleri yerlerdi. Özellikle yoksulların zaviyeye sıkça uğradıkları tahmin edilebilir. Bir menkıbede ifade edildiği gibi, yoksullar zengin olmak, bir muradı olanlar da muratlarına kavuşmak için tekkeye gelirlerdi. Tarım imkânları ve diğer

gelirleri tekkeleri kıtlık zamanlarının en yaygın başvuru merkezleri haline getirmiş olmalıdır. (Ay, 2008:136)

Sultan II. Bayezid, Koyun Baba'yı Kadir gecesinde rüyasında görmüş, azizin vasiyeti ile kabrinin üzerine yüksek bir türbe, bir cami, dervişleri için bir meydan, yaşlı genç herkes için bir aşevi, gelen geçen yolcular için misafirhane han, pek çok odalar, mutfak, kiler ve meydan yapmıştır. Bütün bu hayrat ve hasenatlar baştan başa kurşun ile örtülü bakımlı bir yapıdır. Bir fersah uzak yerden kurşunları gömgök denizler gibi dalgalanır şeklinde belli olur. Çivit renkli kubbeleri ve nur dolu mezarının kubbelerinin altın alemlerinin parıltısından insanoğlunun nergis gözleri kamaşır. Aşevinde gece ve gündüz nimeti ateş üstünden inmeyip gelen geçenlere bol bol dağıtılmaktadır. (Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi, 2008: 210)

Hâlâ nur dolu türbesinde Sultan hazretlerinin Hacı Bektaş-ı Velî'den kabul ettikleri fakirlik cihazlarından hırkası, seccadesi, sancağı, davulu, kudümü, kemendi, asâsı, tac u kabası hâlâ saklı durur. Türbesinin duvarının yüzünde nice seyyahların ve âşıkların birer çeşit hatlarıyla türlü türü beyitler ve şiirler yazılmıştır. (Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi, 2008: 211) Koyun Baba'nın hayır işleri ve halkın sosyal yaşantısındaki kaliteyi yükseltecek talepleri olduğunu, bazı sosyal kurumların da bu yol önderinin saltanatla kurduğu ilişkiler kullanılarak Osmanlı saltanatı tarafından hayata geçirildiği görülür. Hiç kuşkusuz buna en iyi örnek Koyun Baba'nın yaşadığı Osmancık'tan geçen Kızılırmak üzerine yaptırılmak istenen köprüdür. Bu köprü ile ilgili olarak Anadolu'da birçok menkıbenin de ortaya çıktığını görüyoruz. (Say, 2009:159)

Yönetimden kaynaklanan sorunları olduğunda halk şeyhlere gider, şeyhler halkla devlet arasında aracılık rolü üstlenirlerdi... Suraiya Faroqhi, onların "taşradan başkente resmi kanallardan az ya da çok bağımsız bir bilgi akışı sağladıklarını" ifade eder. Ona göre, taşra eşrafından biri halka rahatsızlık verdiğiinde İstanbul'daki ana dergâha haber vermek üzere bir dervişin aracılığından yararlanılabilir, şeyhin saraydaki ağırlığına göre şikâyet divana iletilerek sonuç alınabilirdi. (Ay,2008:151) Osmancık'ta Kızılca Nehrin kenarında mesken tutan Koyun Baba'nın da yukarıda belirtilen vazifeleri üslenerek bu doğrultuda faaliyet yürüten bir konumda olduğu söylenebilir. Bununla ilgili olarak ulaşılan Osmanlı arşiv belgeleri ışığında Dicle havzasından başlayıp Kelkit vadisi Kızılca ırmak civarından Tuna'ya kadar uzanan sahada Koyun Baba izlerini sürmek mümkündür. Ayrıca Karagümrük civarında Koyun Baba'ya atfen anılan makam mezarının bulunması da Koyun Baba'nın da Saray ile bağlantılarını sağlayan bir imkana sahip olabileceğini düşündürmektedir.

Halka hizmeti kendilerine amaç edinen sûfiler, “Halkın işleri ve idaresi hüküm sahiplerinin elinde olduğuna göre, onlara nasihat ederek doğruya yönelmelerini sağlamayı” daha faziletli bir iş olarak görmüşlerdi. Nitekim diğer sûfi söylemlerde de devlet kapısına yanaşmaları, “Beytûlmalde fukaranın haklarını almak, idarecilere ve onların yanlarında bulunanlara iyiliği emredip kötülükten sakındırmak, insanların haklarını korumak, Allah’ın hadlerini ikame etmek doğrultusunda sohbet etmek” şeklinde dile getiriliyordu. Yöneticilerin dervişlerle yakın ilişki kurmalarının gerekçesi daha çoktu. Bunlar arasında dervişlerin kamuoyunu şekillendirmedeki etkileri büyük önem taşırdı (Ay,2008:153).

Özellikle merkezden uzak kırsal kesimde dervişler, yol güvenliği, konaklama gibi ihtiyaçları karşılamaları; yine kıtlıkta, hastalıkta ve idari sorunlarda başvuru kimseler olmaları bakımından, devlet adına büyük bir boşluğu dolduruyorlardı... Bu bakımdan dervişler, devlet yöneticileri tarafından çok önemsenmiş ve pek çok imkâna kavuşturulmuşlardır. Kimi zaman vergiden muaf tutulmuş, kimi zaman onlara zaviyeler kurulmuş, vakıflar tahsis edilmiş, maaş bağlanmış ya da yüklü bağışlarda bulunulmuştur. Sultanların ve diğer yöneticilerin bu tutumunda dini duyguların rolünü göz ardı etmemek gerekir. Şeyhlerin tasavvufi kimliklerine ve manevi otoritesine inanan hükümdarlar kendi manevi dünyalarının gelişimi ve dünyevi başarıları için dönemin ünlü şeyhleriyle yakın ilişkide bulunurlardı (Ay,2008:154).

II. Mahmut döneminde kapatılan Osmancık'taki Koyun Baba tekkesi tekrar açılmış ve zamanla buraya caminin yanında misafirhane de inşa edilmiş; ayrıca tarlalar, bağlar ve değirmenler ile çok miktarda koyunuyla zengin bir vakfa sahip olan tekkedeki dervişler vergilerden muaf tutulmuşlardı. (Maden, 2013: 288).

Bu zaviyelerin her birinin lüzumlu ve tenha yerlerde mamur bir konak yeri hizmetini gördüğünü, derece derece muhtelif büyüklükte olanlarının, imaretli ve kervansaraylı şekillerinin mevcut bulunduğunu da biliyoruz. Zaviye şeyhlerinin aynı zamanda gerek zaviyenin ve gerek civarın emniyetinden de mes’ul bulunduğunu hatırlayalım. Filhakika; Osmanlı İmparatorluğu’nda aylıkla asker ve memur kullanacak kadar para ekonomisi münkeşif bir halde bulunmadığından, her vazife ve memuriyet toprak gelirinden bir kısmının hasr ve tahsisi veya sadece bazı vergilerden muafiyet mukabili olarak ifa edilmektedir (Barkan, 2002: 268).

Bu zaviye şeyhliklerinin ekserisi, vaktiyle o zaviyeleri tesis etmiş olanların evlâdları elinde ve evlâdlık vakıf olarak bulunmakla beraber; zamanla evlât münkariz olunca veya şeyhlerin bazı yolsuzlukları görülünce, yerine devlet tarafından başkalarının tayin edildiği ve

bu suretle vakfın evlâtlık vakıf halinden çıkarak bir âmme vakfı haline girdiği görülmektedir. (Barkan, 2002: 269).

Şeyhlik makamına geçebilmek için çeşitli uygulamalara rastlanmasına rağmen tarikat adabı gereği olarak yol evladı, nefes evladı veya nesep evladından olmak şeyh adayında aranan temel şartlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmancık Koyun Baba zaviyesinde bu kurala uymayan bir durum yaşanmış ve Zaviyedar Hasan Dede'nin vefatıyla Kaza müftüsü Ali Efendi'nin tagallüp ile Zaviyedarlığı uhdesine alması şikayetlere sebep olmuş bununla da kalmayıp oğlu Müftü-zade Ahmet Efendi Koyun Baba evladıyım diyerek ilam ile zaviyedarlığı kendi üzerine tevcih ettirdiği anlaşılmaktadır. Müftü ve oğlu tarafından yapılan bu harekete karşılık verilen M.18 Aralık 1867 tarihli şikayetnameye göre; *dört senelik Muhasebelerinde elli altı bin guruş zimmetleri tebeyyün iderek me'muru taleb itmekle leylan firar itdikte her vechle mugayir-i hareketde bulduklarından ber müceb-i teamül kadim zaviyedarlığı merkumlardan ref'le akdem erşed mürid uhdesine tevcih için kaza-i mezkurdan tekrar mahzar-ı umumi ve sancak me'murları tarafından bi'l umum nezaret-i celileye inha ve İş'ar kılınmış ise de yine merhum Ahmed Efendi iltimas olunarak evrak-ı mersüle Evkaf-ı Hümayün Varidat Odası'nda zabt kılınmasıyla dailerine zaviye tevcih olunmuşdur deyu red ile cevab virilmiş idüğü...şeklinde özetlenmektedir. (MVL,556/109)*

Zaviyelerin diğer bir gelir kaynağı da Osmanlı hükümeti namına tahsis edilen ve para ya da pirinç şeklindeki yıllık bağışlardı. Bu hediyeler doğrudan merkezden yollanmak yerine genellikle ilgili tekke yakınlarındaki bir hazine arazisini işleten mültezime havale ediliyordu. Seyyid Gazi, Şücaeddin Baba, Üryan Baba, Hacı Bektaş, Koyun Baba ve Abdal Ata zaviyeleri bu tür bağışlar almışlar ve bazı dervişlere de maaş bağlamışlardır. (Faroqhi, 2003: 135) Osmancık Koyun Baba Zaviyesi, bina, müştemilat, emlak ve arazi bakımından varlığını net olarak ortaya koyan belgelere ulaşıldıkça bu konuda daha somut bilgilerin ortaya çıkması mümkün olmaktadır. Osmancık Koyun Baba Zaviyesi evkafı hakkında Osmanlı Hükümeti ile yapılan yazışmalarda zaviyenin tersimi isteği göze çarpmaktadır. Tebyizi 18 Ekim 1896 Tarihli Maliye Nezareti'ne hitaben yazılan bir vesikada *Osmancık kazasında medfun koyun baba cami ve türbe ve dergah-ı şerifleriyle yedi bab misafirhanenin bazı ikmal-i inşa için On bin guruş Hazine-i Celileden sarf ve i'tası zımında Sivas Vilayetinden meb'us tahriratın gönderildiğinden bahsedilmektedir. (BEO,497/3720-1)*

Osmancık Koyun Baba Zaviyesinin Osmanlı Hükümeti ile yapılan yazışmalarına bakıldığında inceleme konusu yapılan 19. Yüzyıl Osmanlı arşiv belgelerine göre; zaviye evkafına dair vergi meseleleri, zaviyedarlığın tagallüp edilerek Zaviye mensubu olmayan

birisi tarafından ele geçirilmesi ve bunun men'i, Zaviye de masrafların arttığı dönemde hükümetten iane talebi ve benzeri konuları içerdiği görülmektedir. Evliya Çelebinin güzel tanımında belirtilen işleri Zaviyenin 19.yüzyılda da fukaraya, yolculara yemek vermeye ve misafirleri ağırlamaya devam ettiği bilinmektedir.

Osmancık Koyun Baba Zaviyesi vakfının yaklaşık bir senelik gelir-gider kaydı M. 21 Mayıs 1839 tarihli belgedeki bilgiler (C.EV.,423/21450-04) tabloya aktararak değerlendirilmiştir. Zaviyenin II. Mahmut dönemi kapatılan Bektâşi tekkelerine nazaran bir süre sonra faaliyetine izin verildiği bu belgelerden anlaşılmaktadır. Zaviyenin mal varlığına göre muhasebe rakamları düşük düzeyde olduğu söylenebilir. Aynı zaviyenin 1867 tarihli başka bir belgeye dayanarak aşağıda verilen ikinci gelir ve gider kayıtları rakamsal olarak zaviyenin mal varlığına göre iyi durumdadır.

Tablo 1 : Osmancık Koyun Baba Zaviyesi Vakfı Senelik Gelir ve Gideri (C.EV., 423/21450-04)

Yıllık Gelir				Yıllık Gider			
Ürün Adı	Mahsulat-1 seneviyesi			Ürün Adı	Masarifat-1 seneviyesi		
	Kile	Kıymet	Baha-Guruş		Kile	Kıymet	Baha-Guruş
Beray-1 mahsul-i a'şar zaviye-i vakf-1 şerif-i mezbur vacib sene-i mezbur				Baha-i nan-1 aziz			
Hinta	2		60	Hinta	24		332
Şa'ir	3		54	Baha-i Şa'ir beray-1 me'külat hayvanat-1			
Saman	5		60	Şa'ir	20		360
Toplam			174	Hinta-i lazime-i vakf-1 şerif-i mezbur			
Beray-1 mahsul-i a'şar asiyab-1 vakf-1 şerif-i mezbur vacib sene-i mezbur				Hinta	4		120
Hinta	2		60	Baha-i pirinç lazime-i pilav ve çorba-i vakf-1 şerif			
Şa'ir ve saman	18		214	Pirinç (Batman)	70		560
Toplam			274	Baha-i revgan-1 sade ve meblağ-1 revgan-1 lazime-i vakf-1 mezbur			450
				Ücret-i bağcı			180
Pirinç (Batman)	7		560	Masarif-i ta'mirat-1 değirmen-i vakf-1 şerif-i mezbur			380
revgan-1 sade	15		75	Baha-i hatib ve ücret-i hammaliye-i lazime-i vakf-1 şerif-i mezbur			300
Mahsul-i bağ			350	Baha-i kömür ve -- ve masarif-i saire			250
Mahsul-i icare-i arazi			380	Bey'-i (?) Ramazan Münşi Efendi---muhasebe			15
				Beray-1 Maaş-1 -----			200
Toplam Gelir			1813	Toplam Gider			3207
Deyn-i Vakıf (Vakıf Borcu)							1394

Osmancık Zaviyesi Vakfı tesis edildiği dönemden itibaren İstanbul-İran yol güzergahı üzerinde bulunan Osmancık Kızılırmak geçidinde önemli bir işleve sahip olmuştur. 19.yüzyılda da bu durumunu sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Yaklaşık 50-60 km civarında kırsal bir alan hayvancılık için Zaviyenin kullanımına tahsis edilmiş, Pirinç ekimi için Tarla tahsisi yapılmış ve fazla pirinç ihtiyacı Boyabat'tan karşılanarak Zaviyenin faaliyeti sosyo-ekonomik açıdan bölge için önemli bir güç olmuştur. Bu sebeple Osmanlı Hükümeti uzun yıllar Osmancık Koyun Baba Zaviyesi Vakfını aşar vergisinden muaf tutmuş buna karşılık Zaviyenin bölgeye çok güzel hizmetleri olmuştur. Ayende ve revende'nin doyurulması, bölge halkından fukaraya yemek verilmesi, Kızılca ırmak civarında güvenli seyahatin sağlanması ve benzeri pek çok işlevi olduğu söylenebilir.

Osmancık kaza olarak Amasya sancağına tabi olduğu dönemde Koyun Baba zaviyesi vakfına ait bir sene zarfında vuku bulan hasılat ve masarifatın bildirilmesi Hükümet tarafından Amasya sancağından istenmiş ve zaviyenin bin iki yüz yetmiş dört(M.1857-1858) senesinden bin iki yüz yetmiş dokuz(M.1862-1863) senesi gayesine değin varidat ve masarifatını mübeyyin muhasebesinin görülmesi isteği üzerine *Amasya sancağı Müdür-i Sabıkı Hafız Ali Efendi teşriflerinde erbab-ı vukuf ve dergah hizmetlileri ve zaviyedarları ve meclis üyeleri hazır olduğu halde yegan yegan beher senelik irad ve masarifi tahkik ve tecessüs olunarak ol-vakt takdim olunan ziri mazbatalu defterde muharrer sene-i merkumeden bir senelik hasılat ve masarifatı mucibince mukaddem tahkik olunan dan bala-yı **defterde muharrer otuz bin doksan dört guruş varidat ve on yedi bin beş yüz on üç guruş masarifat** bir sene zarfında vuku bulmakda olduğunu mübeyyin işbu zir-i defter temhir ve takdim kılındı.*(MVL., 723/96-02-01) M. 28 Temmuz 1866 tarihli bu belgede ki bilgiler tabloya aktarılarak vakfın yukarıda belirtilen dönemdeki gelir ve giderlerine ışık tutacak mahiyette olduğu anlaşılacaktır.

Tablo 2: Osmancık Koyun Baba Zaviyesi Vakfı Yıllık Gelir-Gider Tablosu.(MVL., 723/96-02.01)

Yıllık Gelir				Yıllık Gider			
Ürün Adı	Mahsulat-1 seneviyesi			Ürün Adı	Masarifat-1 seneviyesi		
	Kile	Kıymet	Baha-Guruş		Kile	Kıymet	Baha-Guruş
Karanfil	80	10	800	Karanfil	400	10	4000
Hinta	165	14	2310	Hinta	24	14	332(336 olmalı)
Darı	30	4	120	Şa'ir	520	5	2600
Şa'ir	1500	5	7200 (7500 olmalı)	Pekmez batman	150	8	1200
(...?)	45	5	225	Üzüm batm	50	8	400
Çeltik	66	20	1320	Revgan-1 sade	120	8	960
Sama Çeten	60	15	900	Tuz			150
Bay-abad kazasından beher sene gelmek de olan piriç batman	300	10	3000	Kahve	36	15	540
Asiyabın İcar-1 Seneviyesi zahire	300	10	3000	Sabun	12	12	144
Üzüm batman	50	8	400	Revgan-1 şem	12	6	72
Pekmez batman	150	8	1200	Bağ ve hark amelesi			160
Pamuk	50	10	500	Hudemanın elbise masarifi			1500
Revgan-1 sade=(Rugan-1 Sade) Tereyağ	54	8	432	Oduncu ve rençber şoban(çoban) ücret-i Seneviyesi			1414
Soğan	163	4	652	Nalbant ve semerci ve saraç masarifi			659
Kendir batman	20	15	400 (300 olmalı)	Pirinç batman	250	10	2500
Piyaz	20	3	60	Soğan			882
Yapağı ve yün	75	7	515 (525 olmalı)				
Kıl	42	5	210				
Zimematın rayiç-i Seneviyesi			1400				
ve zimmet olunması lazım gelen hayvanat			5450				
Yekün			30.094	Yekün			17.513

1 Mayıs 315/M. 13 Mayıs 1899 tarihli bir belgede Koyun Baba dergahı Post-nişini Ahmet Hilmi Efendi tarafından verilen arzuhal de yer alan Koyun Baba evkafının *ba-ferman-ı ali kaffe-i tekalifden ma'füvv olduğu halde evkaf-ı mezkureden Saltık karyesiyle Sarıalan mezrasının onüçbin küsur guruş müterakim vergisinin kendüsünden tahsiline kıyam olduğundan bahisle mezkur virgünün mutalebesinden sarf-ı nazar olunması isteğinin* tetkiki Maliye Nezaretinden talep edilmektedir. (BEO, Sadaret Mektubi Kalemi 1311/98291-1) Hicri 24 Safer 1317/M.4 Temmuz 1899 tarihli başka bir belgede ise *Koyun Baba dergah-ı şerifinin tekalif-i emiriyeden keyfiyyet-i muafiyetine dair Emr-i Âli'nin yenilenmesi isteği konu edilmektedir.* (BEO, Sadaret Mektubi Kalemi; 1333/99973-1)

Nezaret-i Umûr-ı Maliye Maa Tahrir Virgi İdare-i Umumiye'sinden kaleme alınan bir belge de Osmancık Koyun Baba zaviyesi vakfının Sultan Selim Han zamanından beri verilen mukarrer-nameler ile 1283/M.1866-1867 tarihine kadar tekalif-i emirriye'den muaf tutulduğu anlaşılmakta olup buna dair kayıtların Defter-i Hakani de mukayyed bulunduğu belirtilmektedir. Meclis Vâlâ'da kaleme alınan 15 Safer 1256/M. 18 Nisan 1840 tarihli müzekkere'de büyük ve bilindik tekke, zaviye ve hankâhların evkafından tekâlif-i emiriye'den muaf olacağı kaydedilmiş fakat meşâyih, zaviyedar ve mütevellilerin uhdelerinde başka türlü emlak ve arazi bulunduğu zaman bunlardan vergi alınması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu minval üzere "Defter-i Nezâret-i Hakani'den Koyun Baba zaviyesi hakkında sorulan suale cevaben 28 Eylül 1315/M. 10 Ekim 1899 tezkire'de Koyun Baba zaviyesinde sakin olan şuyuh ve hademenin ellerinde ve tasarruflarında bulunan bin koyun ve mevâşi cinsi ve alet-i hiraset ile âsiyabı ve evânin-i zaviye-i ve cemi-i bağları zaviyeye vakf eyledikleri ve Osmancık tevâbi'nden Karye-i Ovacıksuyu sınırında kâin Dutluca Pınarı, Kızılca Irmak ve Kızılca kaya ve Karye-i Arduçla ve Nefs-i dam ile mahdud olan yerin Koyun Baba Zaviyesine koyun Kışlası olarak verildiği ve Osmancıkta Bayır nahiyesinde Sarıalan nam karye sınırında Muzaffer Fakih tarlası ile Kiraserçek ve Göçgezyamağı dimekle ma'ruf yer ile Çakal pınarı mahdud boş kırsalın Koyun Baba abdallarına temlik olunduğu beyan olunarak Karakaya dimekle maruf merhum Koyun Baba dervişlerinin koyun ağılı ve bazı bağ ve bağçenin dahi mezbur dervişlerin taht-ı tasarrufunda gösterilmiş ise de bin ikiyüz otuz dokuz tarihiyle şeref-sadır olup suret-i musaddakası cânib-i hazineye tevdi' olunan ferman-ı âlî de işbu dervişlerin tasarrufunda bulunan mahallerin mevkii hakkında kuyûd-ı Hakâniye muvafik suretde müracaat-ı lazime derciyle buralarının dahi Koyun Baba zaviyesi vakfı idâ'dından bulunduğu tasdik olunmuş ve Saltık karyesi timar dahilinde olup bundan Koyun Baba zaviyesine nesne tahrir ve tahsis kılınmadığı ve Bayır Mâlikanesi Divânı'na tâbi Sarıalan Karyesinin Mescit ve zaviye-i Koyun Baba vakfı olarak mukayyed idüğü beyan kılınmıştır. (ŞD.;395/27-05)

Nezaret-i Umûr-ı Maliye Maa Tahrir Virgi İdare-i Umumiyesi'ne aid olup Ankara Vilayetine yazılan 27 Şubat 1899 tarihli başka bir tahrirat da Koyun Baba zaviyesi evkafından Aşağı Saltuk karyesiyle Sarıalan mezrasına esnâ-yı tahrirde tarh ve tahsis edilen verginin üçyüz dokuz senesi nihayetine kadar ve sonrası için vergi istenmiş olup vakfa ait bu yerin gelen gidenin yemek verilmesine mahsus olduğu bilirse de bu durumun yer aldığı Ferman-ı Ali'nin bin yüz altmış sekiz ve bin yüz yetmiş dört senelerinde sadır olarak tecdid

edilmediği gerekçesi ile anılan karye ve mezra'nın on üç bin küsur guruş vergi borcu talep edilmektedir. (ŞD.;395/27-07)

Koyun Baba Zaviyesi vakfı gelirleri uzun süre aşar vergisinden muaf tutulurken devletin son dönemlerinde Çorum sancağı yönetimi aşara el koymuştur. *Koyun baba dergahınca ba-mülk-name-i hüma'yun temlik suretiyle idare olunan arazi-i mevkufe hasılatı öteden beru öşrden muaf iken Meclis-i İdare-i vilayet kararıyle şeref-mevrud emr-name-i vilayet-penahiye tevdian 330 senesinden i'tibaren a'şarına müdahale ve zabt olunmuş ve bedel-i mikdarı ittihazi lazım gelen 2235 guruşu muhtevi meclis-i idare-i kazadan musaddak 6 Kanun-ı sani 331 tarihli tahmis cedveli muhasebe-i livaya takdim kılınmıştı. Bunun üzerine; vakf-ı mezbura merbutiyeti anlaşılan arazi hasılat-ı öşriyesi için tahmis mazbatasına nazaran şimdilik mal sandığından senevi biner guruşdan sene-i haliye maliye bütçesi reddiyat tertibinden mevcut havale -name dahilinde ale'l usul Evkaf İdaresi'ne i'tası ve keyfiyyetin Hazine'ye İş'arı kararlaştırılmıştır. Bu uygulamadan vaz geçilmesine dair yapılan müracaat üzerine Ankara Valiliği tarafından M. 21 Aralık 1917 tarihli yazıda Zaviye Vakfı gelirlerinden öşr nisbetinde ordu namına mübayaat icrasından sarf-ı nazar idilmek de mümkün olmadığı cevabı verilmiştir. (DH.İ.U.M.; 109/ 24)*

M.27 Haziran 1866 tarihli bir belge de; *Koyun Baba hazretlerinin erbab-ı tarikat-i aliyye taraflarından İaneten bina ve inşa kılınmış olan zaviyesi ile arazi ve müstemilatı ber-vech-i mülkiyyet Defterhaneye kayd ile tasarrufları için erbab-ı tarikat yedlerine Suret-i defter-i hakanı virilerek Zaviyedarlığı dahi beher zaviyedarın yol evladının akdem ve erşedden tevcih olunmak üzere şart kılınarak dörtyüz seneden beru bu şuruta riayeten teselsül itmekde iken çend sene akdem zaviyedar Hasan Dede'nin vuku-ı vefatıyla tarikat-ı aliyyeden bir güne behresi olmayan kaza-i mezkur müftisi Ali efendi hilaf-ı vaki mazbata ve i'lam tertibiyle zaviyedarlığı tagalluben kendi uhdesine tevcih itdirerek ianeten fukara ile cem ve tahsis kılınan âyende ve revende taamiyesini kendüye hasr ile me'kel(geçim yeri) ittihaz itmiş ise de onun dahi vefatıyla zaviye-i mezkure evlada meşruta olan tekâya misillü müfti-i muma-ileyhin oğullarına bi't tevcih bunlar dahi sedd-i bab iderek hasılatını veresece taksim ve me'kel itmiş oldukları... uhdelerinden reiyle dergahımızda müsafereten ikamet itmekde olan akdem ve erşed tarikat-ı aliyyeden Mehmed Recai Efendi daileri uhdesine tevcihi konusunda eş-şeyh Hacı İbrahim Kaygusuz Baba Efendi tarafından istid'a kılınmış ve istekte bulunulmuştur. Bu isteğin haklı bulunmasına rağmen Zaviyedarlığın erbabına iadesi konusunda yazışmalardan sonuç alınamadığı anlaşılmaktadır. (MVL., 555/71-02)*

Sonuç

Koyun Baba Horasan'dan Rum'a uzanan Yesevi kökenli irfan akımının son halkası olarak bilinir. Osmanlı devleti içinde resmi sosyal kurum olarak kabul gören tekke ve zaviyeler devlet ile millet arasında köprü vazifesi gören önemli bir aktör haline gelmişlerdir. Koyun Baba adına tesis edilen Zaviyeler de işlevleri bakımından Osmanlı coğrafyasında aynı amacı üstlenen kurumlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmancık Koyun Baba Zaviyesi ve vakfi bunun en güzel örneklerinden biridir.

19. yüzyıl boyunca aynı misyonunu devam ettiren Osmancık Koyun Baba Zaviyesi ve Vakfi sahip olduğu camisi, imareti, misafir odaları ve müştemilatı ile büyük bir külliye niteliğinde varlığa sahip olduğu gibi tarım, ziraat ve hayvancılık için kullanabileceği tarla, bağ, yaylak ve kışlak alanları bulunduğu dönemin Osmanlı arşiv kayıtlarından anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- BEO, 497/3720-1.
BEO, MVL., 723/96-02-01, 16 Temmuz 82 (M. 28 Temmuz 1866).
BEO, Nezaret-i Umûr-ı Maliye Maa Tahrir Virgi İdare-i Umumiyesi, ŞD.395/27-7.
BEO, Sadaret Mektubi Kalemi 1311/98291-1.
BEO, Sadaret Mektubi Kalemi: 1333/99973 – 1
BEO, MVL., 555/71-02, Fi 13 Safer 83 Fi 14 Haziran 82 (M.27 Haziran 1866).
BOA, C.EV., 423/21450-04, Fi 7 Rebiü'l – Evvel sene 1255 (M. 21 Mayıs 1839).
BOA, DH.İ.U.M.; 109/ 24, Taliki hasebiyle Mal Müdiriyet-i aliyyesine, Fi 21 Teşrin-i Evvel 333 (M. 21 Aralık 1917).
BOA, MVL, 556/109, M.18 Aralık 1867.
AY, Resul,(2008), Anadolu'da Derviş ve Toplum 13 ve 15. Yüzyıllar, Kitap Yayınevi, İstanbul.
BARKAN, Ömer Lütfi,(2002) Kolonizatör Türk Dervişleri, Türkler, C.9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
ÇIPLAK, M. Şakir,(2001),Osmancık'ta Erenler Durağı Koyun Baba, Horasan Yayınları, İstanbul.
FAROQHİ, Suraiya,(2003) Anadolu'da Bektaşilik, Çeviren Nasuh Barın, Simurg Yayıncılık, İstanbul.
GÜNÜMÜZ TÜRKÇESİYLE EVLİYÂ ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ: (2008),Bursa - Bolu - Trabzon - Erzurum – Azerbaycan Kafkasya - Kırım – Girit, 2.cilt 1. Kitap, Hazırlayanlar: Yücel Dağlı - Seyit Ali Kahraman, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul.
KÜÇÜKDAĞ, Yusuf - Ayşe Değerli - Bekir Şahin,(2015) Vesaik-i Bektaşiyân'a Göre Osmanlı Devleti'nde Bektaşî Tekkeleri, Çizgi Kitabevi.
MADEN, Fahri,(2013), Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması(1826) ve Bektaşîliğin Yasaklı Yılları, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara.
ÖZTÜRK, Mürsel, (2001)Anadolu Erenlerinin Kaynağı Horasan (Moğol istilasına kadar), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
SAY, Yağmur, (2009),Hacı Bektaş Veli Tipolojisinin, Şücaeddin Velî ve Koyun Baba Simgesel Kimliklerindeki İzleri, Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi III. Uluslararası Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Sempozyumu, Üsküp 2009.

TAŞĞIN, Ahmet,(2015), Nehrin Piri: Koyun Baba ve Menakıbı, Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi.